

ChhandShastra of Ghazal on WhatsApp
(11)

ગાગાંલગા, લલગાંલગા અને લંગાલગાગા

(લેખ : ઉદય શાહ)

Website : www.udayshahghazal.com

છંદોના વિવરણમાં ઊપર ટપકું = મુખ્ય પદ્યભાર અને નીચે ટપકું = ગૌણ પદ્યભાર. છંદોના નિરૂપણ માટે ફક્ત મુખ્ય પદ્યભારને જ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. સંયુક્ત ઉચ્ચારવાળા બે લઘુઅક્ષરોનો પ્રયોગ કોઈ પણ ગુરુઅક્ષરના સ્થાન પર કરી શકાય છે જ્યારે સ્પષ્ટ ઉચ્ચારવાળા બે લઘુઅક્ષરોનો પ્રયોગ મુખ્ય અને ગૌણ પદ્યભારવાળા ગુરુઅક્ષરના સ્થાન પર તથા છંદના અંતિમ ગુરુઅક્ષરના સ્થાન પર કરી શકાય નહીં. આ છૂટ એ રીતે લેવાની રહેશે કે જેથી સ્પષ્ટ ઉચ્ચારવાળા બેથી વધુ લઘુઅક્ષરો એકસાથે ન આવે.

ગણવિભાજનમાં લઘુ-ગુરુ માપના અક્ષરો પૂરા થાય ત્યાં ખાલી જગ્યાનો, ગણ પૂરા થાય ત્યાં અલ્પવિરામનો, પંક્તિ પૂરી થાય ત્યાં અર્ધવિરામનો અને શેર પૂરો થાય ત્યાં પૂર્ણવિરામનો પ્રયોગ કર્યો છે.

(૧૫)

ગાગાંલગા ગાગાંલગા ગાગાંલગા ગાગાંલગા

તર્ક-સંગત નામ : ૪ગાગાંલગા

પ્રકાર : શુદ્ધ-અખંડિત

કુલ માત્રા : ૨૮

મુખ્ય પદ્યભારની માત્રા : ૩, ૧૦, ૧૭, ૨૪.

છંદ-રચના : ગાગાંલગા સંધિનાં ચાર આવર્તનોના પ્રયોગથી આ છંદની રચના થાય છે.

ઉદાહરણ :-

ઇન્સાનને ઇન્સાનથી બજવી રહી આ જિંદગી

ઇન્સાનિયતને આજ શી લજવી રહી આ જિંદગી

પળમાં સિતમ પળમાં ગજબ પળમાં પ્રલય પળમાં કલહ

પૂછો નહીં કે પાઠ શા લજવી રહી આ જિંદગી

(ગઝલકાર : અમૃત 'ઘાયલ')

ગણવિભાજન :-

ઇન્ સા ન ને, ઇન્ સા ન થી, બજ વી ર હી, આ જિં દ ગી;
ઇન્ સા નિ યત, ને આ જ શી, લજ વી ર હી, આ જિં દ ગી.
પળ માં સિ તમ, પળ માં ગ જબ, પળ માં પ્ર લય, પળ માં ક લહ;
પૂ છો ન હીં, કે પા ઠ શા, ભજ વી ર હી, આ જિં દ ગી.

ગાગાંલગા ગાગાંલગા ગાગાંલગા ગાગાંલગા

૧	ઐ દિલ મુઝે ઐસી જગહ લે ચલ જહાં કોઈ ન હો (તલત મહમૂદ)
૨	કલ ચૌદવીં કી રાત થી શબ ભર રહા ચર્યા તેરા (જગજીત સિંઘ - ગુલામ અલી)
૩	ઐ હુસ્ન-એ-બેપરવાહ તુઝે શબનમ કહૂં શોલા કહૂં (ગુલામ અલી)
૪	સોચા નહીં અચ્છા-બુરા દેખા-સુના કુછ ભી નહીં (જગજીત સિંઘ અને ચિત્રા સિંઘ)

(૧૬)

લલગાંલગા લલગાંલગા લલગાંલગા લલગાંલગા

તર્ક-સંગત નામ : ૪લલગાંલગા

પ્રકાર : શુદ્ધ-અખંડિત

કુલ માત્રા : ૨૮

મુખ્ય પદ્યભારની માત્રા : ૩, ૧૦, ૧૭, ૨૪.

છંદ-રચના : લલગાંલગા સંધિનાં ચાર આવર્તનોના પ્રયોગથી આ છંદની રચના થાય છે.

ઉદાહરણ :-

ન ધરા સુધી ન ગગન સુધી નહીં ઉન્નતિ ન પતન સુધી
અહીં આપણે તો જવું હતું ફક્ત એકમેકના મન સુધી
છે અજબ પ્રકારની જિંદગી કહો એને પ્યારની જિંદગી
ન રહી શકાય જીવ્યા વિના ન ટકી શકાય જીવન સુધી
(ગઝલકાર : ‘ગની’ દહીંવાળા)

ગણવિભાજન :-

ન ધ રા સુ ધી, ન ગ ગન સુ ધી, ન હીં ઉન્ ન તિ, ન પ તન સુ ધી;
અ હીં આ પ ભે, તો જ વું હ તું, ક ક તે ક મે, ક ના મન સુ ધી.
છે અ જબ પ્ર કા, ર ની જિં દ ગી, ક હો એ ને પ્યા, ર ની જિં દ ગી;
ન ર હી શ કા, ય જી વ્યા વિ ના, ન ટ કી શ કા, ય જી વન સુ ધી.

લઘુ-ગુરુ સમજ:-

આ છંદમાં બે લઘુઅક્ષરો એકસાથે પ્રયુક્ત થયા છે. જે છંદમાં બે લઘુઅક્ષરો એકસાથે પ્રયુક્ત થતા હોય એવા છંદની ગઝલોના અભ્યાસ પરથી લઘુ-ગુરુ અક્ષરોની ગણતરીમાં લેવાતી છૂટ વિશેની સમજણ સારી રીતે કેળવી શકાય છે. ખાસ કરીને ગુરુઅક્ષરને જરૂર મુજબ લઘુઅક્ષર ગણવાની છૂટ વિશેની સમજણ સારી રીતે કેળવી શકાય છે.

નહીં, અહીં, કહો, અને, અમે, તમે વગેરે શબ્દો લગા સ્વરૂપના હોવા છતાં લલ સ્વરૂપે પણ પ્રયોજી શકાય છે.

એનાં, એની, એનું, તેનાં, તેની, તેનું, મારો, તારો, મારી, તારી, મારું, તારું વગેરે શબ્દો ગાગા સ્વરૂપના હોવા છતાં લગા, ગાલ અને લલ સ્વરૂપે પણ પ્રયોજી શકાય છે.

લલગાંલગા લલગાંલગા લલગાંલગા લલગાંલગા

૧	મુઝે દઈ-એ-દિલ કા પતા ન થા મુઝે આપ કિસ લિએ મિલ ગએ (મુહમ્મદ રફી)
૨	વો નહીં મિલા તો મલાલ ક્યા જો ગુઝર ગયા સો ગુઝર ગયા (જગજીત સિંઘ)
૩	મૈં ખયાલ હૂં કિસી ઔર કા મુઝે સોચતા કોઈ ઔર હૈ (મેંહદી હસન - જગજીત સિંઘ - ઉદય શાહ)
૪	કલી યૂં ભી આ મેરી આંખ મેં કિ મેરી નઝર કો ખબર ન હો (જગજીત સિંઘ - ઉદય શાહ)
૫	યે હવા યે રાત યે ચાંદની તેરી ઇક અદા પે નિસાર હૈ (તલત મહમૂદ)
૬	હૈ ઇસી મેં પ્યાર કી આબરૂ વો જફા કરે મૈં વફા કરે (લતા મંગેશ્કર)
૭	મૈં તેરી નઝર કા સુરૂર હૂં તુઝે યાદ હો કિ ન યાદ હો (તલત મહમૂદ)
૮	તુઝે ક્યા સુનાઉં મૈં દિલરુબા તેરે સામને મેરા હાલ હૈ (મુહમ્મદ રફી)
૯	મુઝે તુમસે કુછ ભી ન ચાહિએ મુઝે મેરે હાલ પે છોડ દો (મુકેશ)
૧૦	મુઝે રાત-દિન યે ખયાલ હૈ વો નઝર સે મુઝકો ગિરા ન દે (મુકેશ)

(૧૭)

લંગાલગાગા લંગાલગાગા લંગાલગાગા લંગાલગાગા

તર્ક-સંગત નામ : ૪લંગાલગાગા

પ્રકાર : શુદ્ધ-અખંડિત

કુલ માત્રા : ૩૨

મુખ્ય પદ્યભારની માત્રા : ૧, ૯, ૧૭, ૨૫.

છંદ-રચના : લંગાલગાગા સંધિનાં ચાર આવર્તનોના પ્રયોગથી આ છંદની રચના થાય છે.

આ છંદની સંધિ અરૂઝમાં નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવી છે.

લગાલ ગાગા લગાલ ગાગા લગાલ ગાગા લગાલ ગાગા

ઉદાહરણ :-

મજા ખરી એ મિલન તણી છે કંઈક એવું બને મિલનમાં

સવાલ ઊઠે હૃદય હૃદયમાં જવાબ આવે નયન નયનમાં

વિદાય વેળા કોઈની 'ઘાયલ' વિદાય જે ના દઈ શક્યા'તાં

હવે એ અશ્રુ રહી રહીને મને રડાવ્યા કરે છે મનમાં

(ગઝલકાર : અમૃત 'ઘાયલ')

ગણવિભાજન :-

મ જા ખ રી એ, મિ લન ત ણી છે, કં ઈ ક એ વું, બ ને મિ લન માં;

સ વા લ ઊ ઠે, હ દય હ દય માં, જ વા બ આ વે, ન યન ન યન માં.

વિ દા ય વે ળા, કો ઈ ની ઘા યલ, વિ દા ય જે ના, દ ઈ શ ક્યા તાં;

હ વે એ અશ્રુ રુ, ર હી ર હી ને, મ ને ર ડા વ્યા, ક રે છે મન માં.

લંગાલગાગા લંગાલગાગા લંગાલગાગા લંગાલગાગા

૧	નસીબ મેં જિસકે જો લિખા થા વો તેરી મેહફિલ મેં કામ આયા (મુહમ્મદ રફી)
૨	હઝાર બારે કહે ઝમાના મેરી વફા પે યકીન રખના (લતા મંગેશ્કર)
૩	છુપા લો યૂં દિલ મેં પ્યાર મેરા કિ જૈસે મંદિર મેં લૌ દિયે કી (હેમંતકુમાર અને લતા મંગેશ્કર)
૪	મેરી મુહબ્બત જવાં રહેગી સદા રહી હૈ સદા રહેગી (મુહમ્મદ રફી)
૫	નઝર મેં બિજલીઅદા મેં શોલે જનાબ-એ-આલી મૈં સદકે જાવાં (મુહમ્મદ રફી)
૬	અલી વો કમસિન ઉલર રહા હૈ અલી હૈ ઉસ પર શબાબ આઘા (જગજીત સિંઘ)

Uday Shah

(Singer – Music Composer – Poet)

Dadatattu (Sai) Street

Navsari – 396445

Gujarat – India

Phone : (R) +912637255511 (M) +919428882632

Website : www.udayshahghazal.com